

bir yangında, Ayasofya bulunduğu mahalleyle beraber kâmilan yanmış bunun üzerine İmparator Justinian tarafından yeni bir şekle sokularak tamir ve ihya edilmiştir. İmparatorluğun her tarafından gelen kıymetli taş malzemesiyle inşa edilen bu yapı, nihayet 27 Sonkânun 537 tarihinde büyük şenliklerle takdis edildi. Bunun mimarları Justinian'ın emrinde çalışan Tralles Aydın'lı Anthemios ile Milet'li İsidoros idiler. Kubbe, fazla cüretle açıldığından 7 Mayıs 558 tarihinde yıkılmış, bunun üzerine İsidoros'un adaşı ve yeğeni tarafından, bugüne kadar mahfuz olan şekilde tamir edilmiştir. 24 İlkânun 562 tarihinde yapılan küşat merasimi sebebiyle, Paulus Silentarius bu kilisenin şairane bir tasvirinde bulunmuştur. Muasırlar dahi, Ayasofyayı emsalsiz bir şaheser olarak telâkki ediyordu ve bu fikir, daha sonraki zamanlarda da sabit kalmıştır. Şark Romalıları için, bütün büyük dinî ve millî bayramların yapıldıkları yer olan bu kilise, aynı zamanda İmparatorluğun merkez noktası ve sembolüydü.

Justinian ve Justin II. zamanında yapılan mozaik resimler 8. asırda, resimler kavgası (Ikonioklasmos) esnasında harap olmuş ve ancak 9. asırda ve daha sonra bunların yerine yeni resimler konmuştur. Birinci Basilio 869 senesinde garp cihetindeki yarım kubbede geniş miyasta tamirler yaptırdı. Garp cihetinin dış kısmındaki büyük direkler de aynı İmparator tarafından buraya konulmuştur. 986-994 senesi arasında bu kilise, kubbenin tamire muhtaç bir vaziyette olduğundan kapalıydı, fakat harap bir hale gelmiş olan kubbe daha sonra yine de tamir edilebildi. Andronikos II. zamanında, 1317 senesinde daha geniş ölçüde oldukça esaslı bir tamirat yapıldı, bina, yan duvarlarının dış kısımlarına yaptırılan büyük duvar dayaklarıyla takviye edildi. Maamafih, bu tamirat dahi şark yarım kubbesinin ve esas kubbenin büyük bir parçasının yıkılmasına mâni olamamıştı. Para azlığından bu zarar ancak 1354 senesinde ortadan kaldırılmıştır. Bu esnada mimar olarak çalışan Astras ve bir frenk olan Johannes Peralta zikredilmektedir.

AYASOFYA — Saray yanındaki mevkii işgal edip, Megale Ekklesia (Büyük kilise) v. y. 5 asırdan sonra ekseriyetle Hagiya Sophia (İlahi dirayet kilisesi) olarak isimlendirilen Pisko-

*Ayasofyanın bugünkü manzarası

Ayasofyanın dünkü manzarası

posluk ve Saray kilisesinin inşasına ilk önce Büyük Konstantin niyet ediyordu, fakat bu mabet, ancak kendisinin halefi olan Konstantius tarafından bina edilerek, 15 Şubat 360 tarihinde muhteşem bir merasimle takdis edildi 20 Haziran 405 tarihinde çıkan bir yangında harap olan, tahtayla örtülü bu bazilikanın umumî görünüşü hakkında çok az malûmatımız vardır. 1935 senesinde yapılan kazılar sayesinde, hiç olmazsa, 8 İlkteşrin 415 tarihinde merasimle açılan ikinci Ayasofyanın esas cephesi hakkında az çok fikir edinilebiliyor. Mahfuz bakiyelerden anlaşılıyor ki, esas cephe büyüklük bakımından bugünkü kadardı (74,8 m × 69,7 m). 13/14 Sonkânun 532 tarihinde geceleyin çıkan

1 Haziran 1453 tarihinde, yani İstanbulun fethinden sonraki ilk Cuma günü, Fatih Mehmet Ayasofyada muhteşem bir hutpe okutmuş, böylelikle mabede tesahüp etmiştir. Bizanslılar zamanında olduğu gibi, şimdi de kilise en kibar mabet sayılıyor, Türk Sultanları, Bizans İmparatorlarının yaptıkları gibi, Ayasofyayı korumaya ve hediyelere boğmaya devam ediyorlardı. Fatih her şeyden evvel cenubu - şarki köşesinde bir tahta minareyle şark cihetinde bir duvar dayığı ve aynı zamanda mabedin garp tarafında imamlar için odalar yaptırmıştır. Kanuni Süleyman zamanında mabedin bilhassa dış görünüşüne itina verilmekteydi. Sinan duvar dayığını yeniden yapmış ve tahta

minare yerine tuğladan bir minare inşa etmiştir. Mihrabın önündeki avizeler 1526 senesinde bizzat, Sultan Süleyman tarafından Peştede ele geçirilen harp ganimetinden alınarak, mabede hediye edilmiştir. Sultan Selim II. şimali - şarki minaresini yaptırmış, Murat III. ise garp taraftaki minarelerin inşasına emir vermiştir. Her iki mahfili yaptırıp, esas kapı önüne mermer küpleri koyduran yine aynı sultandır. Murat III. aynı zamanda Ayasofyanın şimalinde bulunan imareti vakfeylemiştir. Kürsü ve minber Murat IV ün emriyle yaptırılmıştır. Ayasofyanın cenup kısmında Selim II. (Sinan'ın eseri), Murat III., Mehmet III., Mustafa I. ve İbrahim'in türbeleri bulunmaktadır. Son iki türbe için, Türkler zamanında zeytinyağı mahzeni olarak kullanılan Baptisterium'dan istifade edilmiştir. 1739 senesinde inşa edilen güzel şadırvan ise Mahmut I in vakfidir. 1935 senesinde yıktırılan kayumhane Mahmut II. zamanına aittir. Son büyük tamirat Abdülmecid'in emri üzerine 1847 - 49 senesinde yapılmıştır. Atatürk Ayasofyayı 1934 senesinin 24 Şubatında verilen Vekiller Heyeti kararıyla müze haline getirtmiş, ancak bu suretle Ayasofyadan ilmi araştırmalar için de istifade edilebilmiştir.

Garp âlemi için, uzun bir sahayı kaplıyan bazilika en uygun bir kült yeri olduğu halde, Şark bu kadarla iktifa etmeyip, merkezî kubbe dairesinin ıslahına ve bunun, bazilikaya ait olan mahal ile birleşmesine bilhassa ehemmiyet vermiş, bu meseleyle senelerce meşgul olmuştur. (Meryemlik'teki kubbe tarzı, İliossos'taki bazilika, (Atina), Mari kilisesi (Efes)). Böyle olmakla beraber bu meseleyi uygun bir şekilde halletmek mümkün olamamıştır. Ancak Ayasofyanın dâhi mimarları bu işte muvaffak olmuşlardır. Bunlar kubbe murabbamı tam ortaya alarak, buna garp ve şark taraflarda birer yarım kubbe ilâve etmişlerdir. Bu suretle bütün bina içini görmek için bir tek bakış kâfidir. Binanın dahilî kısmı eksedra ve galerilerle büyük bir ustalıkla taksim edilmiş ve birçok pencerelerle canlandırılmıştır; o kadar ki, binayı hayranlıkla temaşa eden seyircinin gözü mütemadiyen etrafta dolaşmaya mecbur kalmaktadır.

Murabba üzerinde bulunan kubbe, tarzı inşası bakımından, garp sanatı için yabancı bir şekildir. Bu tarz rönesans zamanına kadar tanınmıyordu. Buna mukabil Şarkta bu tip, M. Ö. 3 üncü asırdan beri yerli sanat tipi olarak telâkki edilebilir. Böyle olmakla beraber, Ayasofyanın azametli ebadı (kubbe kutru 33 metre, yerden itibaren kubbe yüksekliği 55,6 metre) ancak terakki görmüş Hellenistik - Romalı mühendis tekniğinin sayesinde meydana gelmiştir. Dört pandantifi çerçevesiyen yuvarlak saçak bedeni üzerinde yükselen bu kubbe, Bizanslı mimarın yeni bir buluşudur. Ne Şarkta Roma devletinin sanatında ve ne de tekâmül görmüş diğer kubbe inşa tarzlarında bu şekil bilinmiyordu.

Renkli olan dahilî tezyinatla (mozaik - mermer), esas inşaat için kullanılan unsurlar örtülmüş, bu suretle duvarlara daha az maddi olan bir şekil verilmeye çalışılmıştır. Böylelikle duvarların dahilî tezyinat fikri emsalsiz bir mertebeye yükselmiş ve sonraki zamanların sanatına dahi, Şarkın hudutlarını geniş bir ölçüde aşarak, tesir etmiştir.

Bibliyografya: Gyllius, Petrus, *De topographia Constantinopoleos*, Lyon 1561. 2, 4. Grelot, *Relation d'un voyage de Cple. Paris 1680*, 95 - 164. C. Fossati, *Aya Sofya*, London 1852. W. Salzenberg, *Altchristliche Baudenkmäler von Konstantinopel*. Berlin 1854. W. R. Lethaby and Swinson, *The Church of*

S. Sophia, London 1854. Antoniadès, *Ekphrasis tis Hg. Sophias*, Athen - Leipzig 1907-1909. C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*. Berlin 1912, 20 - 29. Prost, *Monuments anti-ques relevés et restaurés par les architectes pensionnaires de l'Académie de France à Rome*. Suppl. Paris 1924. M. A. Charles, *Hagia Sophia and the great imp. Mosques*. Art Bulletin Nr. 4, 1930. Andreades, *Die Sophienkathedrale von Konstantinopel*. Kunstwiss. Forschungen 1, 1921. Sedelmayr, *Über das justinianische Architektursystem (Byz. Zeitschr. 1935, 38 ff.)*. R. W. Zaloziecky, *Die Sophienkirche in Konstantinopel*. Rom 1936. A. M. Schneider, *Die vorjustinianische Sophienkirche (Byz. Zeitschr. 1936, 77-85)*. A. M. Schneider, *Die Hagia Sophia zu Konstantinopel, 1938*. A. M. Schneider, *Das Architektursystem der H. S. (Oriens Christ. 1939, 1 - 13)*. A. M. Schneider, *Die Hagia Sophia in der politisch religiösen Gedankenwelt der Byzantiner (Werk des Künstlers, 1941, 4 - 15)*. A. M. Schneider, *Das Bema der Sophienkirche (Werk d. Künstlers 1941, 71 - 73)*. A. M. Schneider, *Die Grabung im Westhof der Sophienkirche 1941*. E. H. Swift, *Hagia Sophia*, New-York 1940. K. Süssheim, *İslâm Ansiklopedisi 1942, II, 41-53*.

Topografya: Du Cange, *Constantinopolis christiana*. Venedig 1729. 3 kitap. D. F. Belyayef, *Byzantina II*, Petersburg 1893. J. Eberspltt, *Ste. Sophie de Constantinople d'après les Cérémonies*. Paris 1910.

Mozaiklere dair: T. Whittmore, *The Mosaics of St. Sophia at Istanbul*. Preliminary Report, *The Mosaics of the Narthex*. Oxford 1933. Th. Whittmore. 2. Report. *The Mosaics of the Southern Vestibule*. Oxford 1936. Th. Whittmore. 3. Report. *The Imperial Portraits of the Galery*. Oxford 1942. Diegesis, ed. Preger, *Scriptores Folklore orig. Const. 1901, 74 - 108*. Feth-i Konstantiniye ve Tarih-i Aya Sofya. İstanbul 1273.

(Dr. Alfons Maria Schneider)

